

Retrat de Manuel Ars (*La Publicidad*, 13-1-1894).

RETRATS D'ANARQUISTES IGUALADINS I ANOIENCs (III)

MANUEL ARS I SOLANELLAS (1859-1894), L'ESTAMPADOR AFUSELLAT INJUSTAMENT A MONTJUÏC

ANTONI DALMAU I RIBALTA

En el recorregut per les biografies dels anarquistes igualadins, Manuel Ars i Solanellas ocupa sens dubte un lloc rellevant: i no pas tan sols pel seu activisme obrer, per la seva impetuositat i pel seu ardor militant —que ja tindrem ocasió de descobrir—, sinó, molt principalment, perquè va tocar-li la tràgica fortuna de ser escollit entre els caps de turc que van pagar la repressió policial posterior als dos atemptats que hi va haver a Barcelona en els darrers mesos de l'any 1893. Manuel Ars, en efecte, moriria injustament afusellat al castell de Montjuïc en la matinada plujosa del dia 21 de maig de 1894.¹

ARS O ARCHS? ALTRAMENT DIT, *EL PELAT*

Cal ocupar-se prèviament de la confusió existent al voltant de l'autèntic cognom del nostre biografat. En realitat es deia, indubtablement, **Ars**,

tal com ho demostra sense cap mena de vacil·lació tota la documentació del Registre Civil i alguna altra de judicial, i tal com l'anomenaven també els seus amics igualadins de joventut, com és ara Pere Marbà (i, seguint aquest, també Joan Ferrer, molts anys després). Però, en algun moment de la seva vida —probablement coincidint amb el seu trasllat al pla de Barcelona—, va començar a ser anomenat **Archs** per tothom, i així apareixeria, ja per sempre més, en la premsa de l'època i en tota la resta de documentació generada fins a la seva execució. La confusió arrossegaria ja també la resta de la família: els seus germans Ramon i Josep i el seu fill Ramon seran igualment coneguts a tot arreu com a Archs. Així i tot, no cal dir que aquesta biografia es proposa de restituir plenament el nom autèntic de Manuel Ars, encara que això difereixi de tota la bibliografia precedent.²

Aprofitem també aquesta digressió per avançar que, tal com era un costum molt estès en la seva època, Manuel Ars va ser força conegut per un renom, en aquest el del *Pelat*, per raons òbvies que tenien a veure amb la seva absoluta calvicie en plena maduresa.

1. Notes biogràfiques de Manuel Ars: *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1970, vol. 3, p. 79; Manuel Aisa i Pàmpols, «Los Archs. Dos generaciones y un mismo ideal», a *Orto. Revista cultural de ideas ácratas*, núm. 92, setembre-octubre 1995, p. 29-32; M. Teresa Martínez de Sas i Pelai Pagès (coord.): *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*. Barcelona: Ed. Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 108 [M. Pilar Molina Javierre]; i Miguel Íñiguez: *Esbozo de una Enciclopedia histórica del anarquismo español*. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2001, p. 50.

2. En uns temps de notable incultura, molta gent no tenia clara consciència ni dels seus cognoms mateixos. En aquesta mateixa sèrie parlarem d'un altre anarquista igualadí, l'esmentat Pere Marbà i Cullet, que creia dir-se *Cullerell*.

ELS ORÍGENS

Manuel Ars i Solanellas va néixer a la vila d'Igualada a les cinc del matí del dia 23 de desembre de 1859.³ Els seus avantpassats no eren pas igualadins: el nadó era fill de Bonaventura Ars, un ferrer originari de Torà (Segarra) que tenia inclinacions carlistes,⁴ i de Teresa Solanellas, de *Golté* (és a dir, Gualter, prop de Ponts, a la Noguera). Els seus avis paternals eren Ramon Ars, pagès, i Maria Vila, tots dos de Torà, i els materns Josep Solanellas, traginer de Clarà (Solsonès), i Teresa Gabarnet, de Gualter. Manuel Ars va ser batejat per Mn. Jaume Prat amb els noms de Manuel, Josep i Jaume a l'església parroquial de Santa Maria d'Igualada, l'endemà d'haver nascut.

És molt probable que el jove matrimoni Ars-Solanellas, acabat de casar, es traslladés a Igualada atret per la prosperitat que en aquells anys regnava encara a la vila, una de les més importants de Catalunya en la indústria cotonera: el cas és, però, que aquella fase d'expansió econòmica trigaria molt poc a extingir-se i que, en el moment concret del naixement de Manuel Ars (1859), la vila es trobaria ja immersa en una prolongada crisi i en plena decadència demogràfica.⁵

Un cop instal·lats a Igualada, del matrimoni Ars-Solanellas van néixer en aquesta vila quatre fills, tots nois. El més gran es deia Ramon: nascut el 3 de març de 1858, devia morir poc després, tot i que no n'hem pogut localitzar la defunció; a continuació va venir al món Manuel, el protagonista principal d'aquest treball; posteriorment Ramon,

3. Registre civil de nascuts de 1859, núm. 561 (Arxiu Comarcal de l'Anoia, Arxiu Municipal d'Igualada, ACAN, AMI).

4. Així ho afirma Joan Ferrer i Farriol en el seu article «Síntesis de la actividad emancipadora del proletariado igualadino» (*Tiempos Nuevos*, II, Barcelona, 17 gener 1935, p. 4).

5. Ens hem ocupat àmpliament de la situació de la vila d'Igualada en aquell temps a «Martí Borràs i Jover (1845-1894) o el primer comunisme llibertari», el primer article d'aquesta sèrie de retrats (*Revista d'Igualada*, núm. 46, setembre 2007, p. 14-31). [Vegeu en aquest mateix número una breu fe d'errates relativa als dos articles ja publicats de la sèrie].

nascut el 16 de novembre de 1863, a qui haurem de referir-nos també diverses vegades;⁶ i finalment, Josep, nascut el 15 de juny de 1866. Com ja veurem, tots tres germans sobrevivents van tenir problemes amb les autoritats de la seva època.

La família de Manuel Ars vivia primer a la Rambla Nova i, ja en vida de Manuel, al carrer d'Òdena, núm. 1, tocant a la Rambla de Sant Isidre, sempre d'Igualada, en una casa que era propietat de Camil Aguilera.⁷ Aquí tenien un establiment, «La Barraca», situat al costat d'una casa de prostitució i conegut popularment per la «taverna o la botiga de la Teresa», nom de la mare de Manuel Ars.

L'anarquista igualadí Joan Ferrer parla de «la botiga de la Tresa» al carrer d'Òdena —populament conegut llavors, i durant molts anys més, per *carrer de Manresa*— i n'explica una anècdota: diu que la mare de Manuel Ars, un dia no precisat, va rebre una petició de beguda per part del conegut bandoler Carles d'Espoia quan els soldats carlins se l'enduien, «*en companyia de quatre galifardeus de la seva colla*», cap al Passeig d'Igualada per ser-hi executats, acusats tots ells d'haver comès robatoris sota la disfressa de carlins. Segons Ferrer, «és fama que en servir-li l'aiguardent la tavernera, el condemnat digué a la mateixa: “Ja ho veus, Tresona; uns delinqüents en duen a matar uns altres”».⁸ Cal suposar que aquesta anècdota va esdevenir-se en els mesos de desgavell posteriors al juliol de 1873,

6. És probable, encara que no absolutament segur, que la repetició del mateix nom, Ramon, signifiqui que el germà gran havia premort, com ho acabem de dir. Inscripció del naixement d'aquest segon Ramon: Registre Civil de nascuts de 1863, núm. 441 (ACAN, AMI).

7. Camil Aguilera va ser un dels directors d'*El Eco del Noya. Semanario de intereses morales y materiales* (1877-1880), un periòdic igualadí de signe liberal.

8. J. Ferrer i Farriol, «Síntesis de la actividad...», cit., p. 4; *Vida sindicalista*, París: Solidaridad Obrera, 1957, p. 20, i *Costa amunt. Elements d'història social igualadina* (Choisy-le-Roi: [Terra Lliure], 1975, p. 64, n 26). En aquest darrer llibre, el mateix Ferrer canvia erròniament el nom de la mare de Manuel Ars pel de la «tavernera Madrona». Segons Ferrer, la versió de l'anècdota provenia de Carles Sagués, un ferrer del mateix carrer d'Òdena.

Entrada dels carlins a Igualada, al carrer del Born, 17-18 de juliol de 1873 (pintura de J. Calderé) (ACAN, AFMI).

data de l'ocupació d'Igualada per part dels carlins, en un episodi que va causar 31 morts entre els paisans i que va constituir un dels esdeveniments més tràgics en la història de la ciutat.

En el mateix carrer d'Òdena on vivia Manuel Ars hi havia hagut el Centre Federal igualadí i, després, un nucli d'anarquistes conegut com a Centre d'Amics (El Col·lectiu). Segons Ferrer i Farriol, «d'aquest Centre d'Amics devien procedir els Carbonell, Marbà, Ars, Molas, Riba i molts d'altres. Devia finir el 1896 degut a la repressió per la bomba de Canvis Nous, a Barcelona. Al Centre d'Amics s'hi donaven conferències, s'hi feia teatre social i s'hi passaven estones sense beure ni jugar a cartes».⁹

De l'amistat estreta amb Pere Marbà (àlies Poble Patiràs), sí que en tenim plena constància, segons el testimoni d'aquest darrer: «Jo tenia amis-

9. Costa amunt..., cit., p. 23. I afegeix Ferrer: «Aquesta moral ha existit sempre als medis llibertaris. El que passa és que el vulgus (il·lustrat i tot) no n'ha fet esment».

tat amb tots ells, particularment amb Ars, amic de jocs, d'escola, de corals, de societat obrera, de delegacions societàries, d'idees».¹⁰ Així, doncs, el que sabem de la vida de Marbà ens permet aventurar amb quasi absoluta certesa que Manuel Ars va estudiar com ell a les escoles de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, inaugurat el 1863; que va ser soci del *Coro Vell*, és a dir, de la Societat recreativa i de ball Centre Coral Apol·lo, fundada a Igualada el 1829;¹¹ i que va abraçar ben aviat la causa lli-

10. Testimoni transcrit per J. Ferrer i Farriol, a *Costa amunt...*, cit., p. 65. Ens ocuparem de la biografia de Marbà en un proper article d'aquesta sèrie.

11. L'afició pel cant coral d'Ars i Marbà continuaria en els seus anys de Barcelona, tal com ens ho reporta el mateix Ferrer i Farriol per al 1893: «La primavera del 1893 els Cors de Clavé estigueren a Palma de Mallorca on feren petar la cantada. Entre els coristes: Pere Marbà i Manuel Ars, dos barcelonins d'Igualada. Ho diu, breument, Pere: "El cert és que mort de son em vaig ficar al cambrot i en despertar-me, el vaixell ja era dins el port de Barcelona. Temps només d'acomodadar-me de Manuel Ars i de Joaquim Burés i baixar del vapor..."» (*Costa amunt...*, p. 63).

bertària, en contrast amb les idees polítiques del seu pare i amb les que durant un temps també va tenir el seu germà Ramon, que havia fet la guerra com a sergent en el bàndol dels carlins.

D'altra banda, i, considerant que Marbà era teixidor, no resulta tampoc gens aventurat de creure que Manuel Ars va treballar en aquest ofici tan predominant a la seva vila natal i que, com el seu amic, va pertànyer en els seus anys de joventut a la Societat de Vetaires de Cotó, de la Unió Manufacturera.

ESTAMPADOR A LA VILA DE SANTS

Cap als vint anys, és a dir, als voltants de 1880, i mentre tota la indústria cotonera es dessagnava en una greu crisi econòmica, Manuel Ars va traslladar-se a viure al pla de Barcelona, en unes circumstàncies que desconeixem. Allí començaria treballant de teixidor a la fàbrica Framis de Sant Martí de Provençals.¹² Després, acabaria canviant d'ofici i treballant al ram de l'aigua, com a estampador del *Prat Vermell*, la indústria del tint de Bertrand i Serra situada a la marina de Sants.¹³ Cal que l'imaginem, doncs, tant a l'hivern com a l'estiu, xipollejant tot el dia en el terra moll de la quadra, amb els pantalons una mica arromangats, els peus descalços dins les espadenyes i vestit amb una brusa esquifida coneguda popularment com a *roba de bruts*: una brusa feta d'un teixit estrofolari i acolorida per tota mena de tints, confeccionada a base dels trossos de roba que anaven als corròns

12. Així ho afirma, basant-se en la premsa de l'època, Montserrat Caminal i Badia, a *El terrorismo en Barcelona, de 1892 a 1896. Antecedentes del Proceso de Montjuïc*. Tesi de llicenciatura inèdita. Barcelona: UB, 1972, p. 87.

13. Entrevista a Vicenta Serra, vídua de Manuel Ars: Felipe Alaiz, «Terrorismo desde arriba. Cae el padre fusilado en los fosos de Montjuich y 28 años después asesinan al hijo en la falda de la montaña maldita», a *La Calle*, núm. 26, 7 agost 1931, p. 33-34.

Fotografia de Manuel Ars, de data desconeguda.

de les barques de tenyir i als quals es cosien les peces que es tenyien.¹⁴

No gaire més tard, i en una data que desconeixem, Manuel Ars va fundar una família amb Vicenta Serra i Piera, amb la qual va tenir dos fills, Ramon, nascut el 1887, i Amor, nascuda el 1893. Pel que fa al domicili familiar, en coneixem un a Sants, el de 1893: el primer pis de la casa número 90 del carrer de Colom.

No hi ha cap mena de dubte que la consciència obrera i les idees àcrates que Manuel Ars havia

14. Prenem la descripció de la roba dels obrers del ram de l'aigua de Carles Enrech, *Entre Sans i Sants. Història social i política d'una població industrial a les portes de Barcelona (1839-1897)*. Barcelona: Ajuntament, 2004, p. 136.

adquirit en la seva joventut igualadina van arrelar i van desplegar-se encara més en la seva nova etapa a la vila de Sants. Ben aviat, tenim notícia de la seva participació, en plena època de prohibicions i amenaces governatives i en plena epidèmia del còlera, en el congrés clandestí de la Unió Manufacturera que va tenir lloc els dies 23, 24, 25 i 26 d'agost de 1885 a la Tipografia *La Academia* del carrer del Vallespir, al mateix poble de Sants on ell vivia. Ho sabem novament pel seu amic d'infantesa Pere Marbà, que hi assistia com a delegat de la Societat d'Obrers Vetaires i Cordoners d'Igualada i que ens n'ha deixat aquest testimoni: «*En la expresada Cooperativa también saludé á los amigos de infancia Ramón y Manuel Archs, hermanos. Conversamos un buen rato: sobre el cambio de pensar de cuando éramos niños; que el Ramón siguió toda la guerra carlista de Sargento de los facciosos; y la diferencia de aquel tiempo, que ya querían ser anarquistas*».¹⁵

Passats uns pocs anys, ens apareix una nova menció de Manuel Ars: segons conta altre cop Pere Marbà, l'any 1890, i arran de l'aprovació de la llei del sufragi universal masculí a l'Estat espanyol, els anarquistes van celebrar un primer míting antipolític al gran saló de ball que hi havia en aquella època al carrer de les Ramelleres, a Barcelona. Hi van prendre part, entre d'altres, Anselmo Lorenzo i els igualadins Manuel Ars i Pere Marbà, davant una gran gernació que omplia la sala.¹⁶

Finalment, no ho podem assegurar del cert però és molt possible la presència d'Ars, en representació dels estampadors de Sants, al Congrés

Ampli Obrer celebrat per les societats de resistència a Madrid el març de 1891.¹⁷

LA VAGA DELS ESTAMPADORS DE 1892

Manuel Ars, que ja hem vist que era estampador, va ser un dels líders d'aquest conflicte mal conegut fins ara, que va tenir els seus focus més importants d'agitació als pobles de Sant Martí de Provençals, de Sants i de l'Hospitalet. Aquesta vaga va ser el darrer conflicte obrer important esdevingut al pla de Barcelona abans de l'etapa de forçosa passivitat del període 1893-1896, en plena repressió derivada dels atemptats anarquistes d'aquells anys.¹⁸

El conflicte va iniciar-se a mitjan mes de març, a causa d'unes reclamacions relatives a salaris i jornada laboral.¹⁹ La vaga, més concretament, va començar a Sant Martí, a la fàbrica d'estampats Romeu i Tort i al cap de tres dies van ser-ne acomiadats tots els obrers, substituïts immediatament per *esquirols*. En plena expansió del conflicte, el primer de maig d'aquell 1892, i arran de la celebració de la festa dels treballadors, el govern conservador va autoritzar a Barcelona quatre mítings, un dels quals, de signe anarquista, va omplir el teatre Novedades. Va intervenir-hi Josep Lluнас i Pujals, director de *La Tramontana*.²⁰ Aquell mateix dia va haver-hi alguns incidents a Sant Martí i a Sants, així com la clausura d'algunes corporacions obreres i una cinquantena de detencions a tot el pla

17. La crònica dels acords adoptats, publicada pel setmanari madrileny *La Anarquía* de 27 març 1891, recull una intervenció del «*delegado de la federación barcelonesa de obreros en estampado*» que conté una crida als «periodistes burgesos» que sembla talment un discurs de Manuel Ars.

18. Seguim essencialment la premsa barcelonina. Vegeu també M. Caminal, *El terrorismo en Barcelona...*, cit., p. 54-55.

19. Els treballadors deien que la tarifa pactada el 1881 ja havia caducat sis anys enrere i en demanaven una de nova, que no arribava a un cèntim de *real* per metre de roba: justament el silenci de la patronal havia estat la causa de l'inici del conflicte (a *La Publicidad*, 22 maig 1892, hi ha una explicació de la vaga per part de la comissió de la Unió d'Estampats).

20. Dibuix del míting a *La Tramontana*, 13 maig 1892. Crònica, entre d'altres, a *La Vanguardia*, 2 maig 1892.

15. Pere Marbà, «*Tercer Cuaderno. Mi Biografía*». Aquest quadern manuscrit es troba en mans del fill de Joan Ferrer, Marcel Ferrer i Trull, a qui agraïm que ens n'hagi autoritzat la consulta.

16. *Poble Patiràs* (Pere Marbà), «Historia de unos rasgos» a *El Sembrador* (Igualada), núm. 51, 5 desembre 1931. Marbà parla de 1892, però la llei del sufragi és de 26 juny 1890. Segons Marbà, aquell míting «*fué la primera rabieta que tomaron los partidos políticos y chanchulleros*».

de Barcelona entre els vaguistes d'estampats i signíficats anarquistes. Poc després, i com a continuació del conflicte dels estampadors, van ser detinguts 41 treballadors més per un suposat delictes de coacció, entre els quals Manuel Ars.²¹

El conflicte, doncs, es va acabar d'encendre i va prendre caràcter de vaga general a principis de juny, quan les forces de l'ordre van començar a impedir les recol·lectes de diners promogudes per sostenir els obrers en vaga. Aquells dies, centenars d'obers —sobretot dones— esperaven els esquirols quan sortien de les fàbriques «*dispuestas á acompañarles á sus casas entonando una especie de concertante espontáneo, en el que dominan los gritos de la cúa, la cúa dirigidos a los esquirolos, y las exclamaciones de ¡quina pudo! y ki-ki-ri-ki á los policías y a la benemérita acompañados de los silbidos que lanzan los pitos que cada mujer lleva y toca*». Crits i xiulets s'acompanyaven també d'apedregaments...²²

El dia 8 de juny l'aturada ja va ser general a Sant Martí i de seguida va encomanar-se a Sant Andreu de Palomar i a Sants, on el dia 8 els obrers de les tres classes del vapor ja van interrompre la feina. Després s'hi van solidaritzar els treballadors de Gràcia. La intransigència de la patronal —que reclamava més energia de l'autoritat per «*garantir el dret al treball*»—, així com l'actitud autoritària del governador civil, Nicolás M. de Ojesto, no van aconseguir precisament de calmar els ànims. El 10 de juny hi va haver una manifestació de 3.000 obrers a la plaça de Catalunya. L'endemà, 11 de juny, la «Comissió de Vaga de Barcelona i el seu radi» demanava obertament que la vaga general s'estengués a tot Barcelona i el que llavors en deien «els afores».²³

21. Sobre aquest Primer de Maig i els dies següents, vegeu *La Tramontana*, 6 i 13 maig 1892 i *El Productor*, 5 i 12 maig 1892. Els dies 5 i 6 de maig, al Congrés, el diputat Vallès i Ribot va interpel·lar el govern per aquests fets.

22. *El Productor*, 19 maig 1892. Sobre el paper de les dones a la vaga, vegeu la carta de Teresa Claramunt a *La Anarquía*, 1 juliol 1892.

23. Informació sobre els fets d'aquests dies a *La Anarquía*, 17 juny 1892.

Just en aquest moment àlgid del conflicte, van produir-se uns incidents que coneixem per Cándido Costi y Erro, un periodista amic de la policia que abans havia estat delegat del cos de vigilància de Madrid:

«*El Sr. Tressols, estaba hecho cargo de este servicio, con fuerza suya, y alguna de la Guardia Civil y al tratar de disolver un grupo de unos 500 huelguistas en la Riera de Magoria hicieron estos uso de las armas contra la autoridad la que los atacó denodadamente, persiguiéndoles hasta las estribaciones de la montaña de Monjuich, en donde habiéndose adelantado el Archs, consiguió soliviantar á los canteros, trabándose un verdadero combate entre los huelguistas y fuerzas que los perseguían, consiguiendo estas al fin dispersarlos, y detener á Archs y diez y seis individuos más.*

»*En este movimiento fueron auxiliados Tressols y demás fuerza á sus órdenes por el capitán que cubría la guarnición del polvorín.*

»*Al día siguiente no faltó un diario local que calificara de asesinato el hecho del Sr. Tressols por repeler la fuerza con la fuerza y la agresión con la agresión, pidiendo que se le relevara y el Gobernador, por una prudencia mal entendida, ¡pero muy mal entendida! lo trasladó a San Martín de Provensals, en donde como en Sans y Hospitalet, veló á todo trance por el orden.*

»*A los pocos días, en vista de que los huelguistas no deponían su amenazante actitud, fué declarada la provincia en estado de sitio*».²⁴

24. Cándido Costi y Erro, *El anarquismo en Barcelona y la verdad en su lugar*, Barcelona: Tipografía militar y comercial de Calzada Hijo, 1894, p. 9 i 12. Atesa les característiques de la font, i davant la impossibilitat de poder contrastar aquesta informació amb cap altra, la reportem amb totes les cauteles necessàries.

L'inspector que s'esmenta és Antoni L. Tresols i Campaña (1853-1931), àlies *Vinagret*, un antic hortolà semianalfabet que va omplir totes les pàgines de la repressió policial a Barcelona durant vint-i-cinc anys, a cavall del canvi de segle (vegeu-ne un apunt biogràfic a Antoni Dalmau, *El cas Rull. Viure del terror a la Ciutat de les Bombes (1901-1908)*, Barcelona: Columna, 2008, p. 161-162).

El dia 12 de juny, en efecte, i davant la magnitud que havia agafat el conflicte, el governador civil va resignar el comandament en la persona del capità general del districte militar de Catalunya, Ramón Blanco y Erenas, marquès de Peña Plata, el qual, tot seguit, va fer públic un ban declarant l'estat de guerra.²⁵ Després d'intenses negociacions i arbitratges amb l'ajuntament, el govern civil i la capitania general, el 15 de juny la comissió dels obrers va recomanar el retorn progressiu a la feina, cosa que va anar-se produint en els dies següents.²⁶ Aquell mateix dia, va tenir lloc un consell de guerra contra diversos obrers, que van acabar sent condemnats a penes de presidi.²⁷ I encara que la normalitat anés retornant a poc a poc a tot el pla de Barcelona, continuava vigent tanmateix el problema concret dels estampadors.

En aquest context, el dissabte dia 18 de juny de 1892 va celebrar-se un míting al Saló Eslava del passeig de Sant Joan amb presència d'uns 800 o 900 obrers (o 1.500 segons altres fonts). En el transcurs d'aquest acte, Manuel Ars va prendre la paraula en català per fer un parlament que un diari republicà barceloní va transcriure àmpliament i que resulta totalment revelador del seu caràcter i del seu lideratge.²⁸

25. Text del ban i de la resignació del comandament per part del governador a *La Vanguardia*, 13 juny 1892. Sobre la ineptitud del governador, vegeu *La Campana de Gracia*, 1204, 18 juny 1892.

26. Bases de la negociació i relacions de detinguts a *La Vanguardia*, 15 i 16 juny 1892. Comunicat del 15 de juny de la comissió obrera gestora de la vaga a *La Anarquía*, 24 juny 1892.

27. Es tractava de Lluís Vilanova i Bertran, Josep Ferrer i Font, Salvador Vidal i Martínez, Enric Virós i Font i Josep Escarsell i Codina, acusats d'haver impedit la llibertat de treball, concretament amb coaccions contra Antoni Pons, un oficial calderer de coure de la Maquinista Terrestre i Marítima, i altres obrers. Vegeu, entre d'altres, *La Vanguardia*, 16 i 17 juny 1892. Per complir la presó van ser enviats al penal de Valladolid (*La Anarquía*, 9 juliol 1892). Aixecat l'estat de guerra, el Cercle República Governamental i l'ajuntament de Barcelona, entre d'altres, demanarien l'indult per als condemnats.

28. *El Diluvio*, 19 juny 1892. Una altra crònica de l'acte a *La Vanguardia*, 19 juny 1892.

LA HUELGA

—Haventse proclamat l'estat de siti, ja no tinc res que veure ab la assumpto de vostés.
—Está molt bé, Sr. Gobernador. Ara á lo menos podrem dir que vosté també s'ha declarat en huelga.

La vaga dels estampadors (*La Campana de Gracia*, 18-6-1892).

«Levantóse el compañero Archs que con elocuencia y tonos enérgicos combatió la proposición de los fabricantes explicada por la comisión gestora. Dijo que si los fabricantes por orgullo de raza se resisten, también tienen orgullo y dignidad los obreros y que si aquéllos están custodiados por el ejército, por la burguesía y por la benemérita, los obreros, los desheredados, están custodiados por la miseria y el hambre.

»Se nos dan unos bases, dijo, hechas con buena intención por la autoridad, pero no podemos aceptar que los fabricantes prefieran los obreros que han tenido cuatro semanas [els esquirols], á nosotros que les hemos servido años y aún de entre nosotros escogernos, como las reses que van al matadero. ¿Qué han creído la burguesía y la autoridad? Como no son obreros no comprenden nuestra dignidad. Si nosotros no trabajamos y nos declaramos en huelga es porque queríamos el pan de nuestra mesa.

»Hizo luego el orador un parangón entre la miseria de los obreros y la riqueza de los fabricantes y dijo que mientras aquellos tienen que pedir prestado para hacer unos zapatitos á sus hijos, los fabricantes gastan lujo y ostentación en casa y en los espectáculos públicos.

«Dijo luego que los patronos no quieren á los esquirols sino por orgullo, porque han sido los verdugos de los obreros, pues como no les convienen los echarán á la calle, pero quieren que los huelguistas pasen por la vergüenza de aceptarlos.

«Quisiera que todos votaseis con conciencia. Desearía que saliese una voz unánime que se hiciera respetar de la burguesía y dijera: Obreros de estampados, la lucha empieza hoy; y si hemos luchado 14 semanas, continuaremos luchando. Por vía de súplica iremos á pedir á los esquirols que no vayan á trabajar; tenemos este derecho: no importa que por ejercitar este derecho, se nos lleve á la carcel y á presidio. La ley consiente que los fabricantes tengan el derecho de libre contratación, y delante de este derecho nosotros tenemos el de la persuasión. Si en una casa hay un esquirol, se le puede decir que hace un mal á los obreros. Los fabricantes van á buscar los obreros engañándoles (ensarronanlos), diciéndoles que les darán tal ó cual garantía.

«Terminó diciendo: Todos hemos salido de las fábricas y todos hemos de volver sin víctimas. (Aplausos). El presidente y el propio compañero Archs, suplicaron á los obreros que no aplaudiesen».

El debat va continuar amb intervencions més contemporitzadores, i per això Manuel Ars va tornar a prendre la paraula:

«El compañero Archs insistió en sus tonos de resistencia á todo trance. Dijo que todos los asociados podían darse por despedidos y considerándose tales persistir en la huelga. Apartándose de la cuestión hizo una digresión, diciendo que los hombres se dividen en explotados y explotadores y que los explotadores todos son enemigos de los obreros, etc., etc. Dijo que era más fácil salvarse todos los obreros resistiendo que cediendo á las condiciones de los fabricantes, y que sino podían salvarse, era preferible morir todos con honra á vivir deshonorados. Y después de decir que confiaba en que la comisión gestora continuaría sus trabajos por haber cumplido dignamente su cometido, terminó diciendo: ó todos ó ninguno. (Aplausos y otras muestras de aprobación)».

Al final van triomfar les tesis més radicals de Manuel Ars enfront de les més moderades de la comissió gestora, encapçalades per Marcel·lí Font. O sigui que va acordar-se que la vaga continués. Una vaga que estava posant en una situació crítica molts treballadors, ja que hi havia setmanes que només s'havien pogut repartir 4 o 5 pessetes per a cada vaguista. Amb el pas dels dies, s'anaven normalitzant algunes fàbriques, amb presència alterna de treballadors associats i d'esquirols: així, per exemple, el 8 de juliol la fàbrica Bertrand i Serra, de Sants —on treballava Manuel Ars—, ja s'havia normalitzat pràcticament, amb 30 associats i 42 esquirols...

Finalment, el diumenge 9 de juliol de 1892, una reunió d'uns 300 obrers al Saló Eslava va acordar posar fi a la vaga i tornar a la feina l'endemà en totes aquelles fàbriques que admetessin els antics obrers associats, encara que hi continuessin treballant els esquirols. Així doncs, el retorn a la feina no es feia pas sense costos ni sense un regust bastant amarg, almenys per a la premsa anarquista: «La huelga de estampadores ha terminado ya. Dejaronse subyugar por el criterio pacífico y acordaron (...) la vuelta al trabajo en las antiguas condiciones, y ha resultado lo que no podía menos que resultar, que han quedado más de 600 estampadores huelguistas sin trabajo. Valía más rendirse á discreción. El resultado no hubiera sido tan fatal. Sirva de lección esta huelga á todos los trabajadores».²⁹

La vaga havia durat 16 setmanes. El 26 de juliol va ser aixecat l'estat de guerra...³⁰

MÍTINGS ANARQUISTES (1892-1893)

No sembla gens difícil d'imaginar que la trajectòria del *Pelat* en aquella dotzena d'anys que portava al pla de Barcelona l'havia convertit en un líder significat de l'anarquisme català i l'havien posat

29. *El Productor*, 14 juliol 1892.

30. Text del ban: *La Vanguardia*, 27 juliol 1892.

en contacte estret amb la gent més rellevant del moviment. Hem parlat abans d'Anselmo Lorenzo, el cèlebre *patriarca* llibertari, i ara podem fer-ho de Joan Montseny (*Federico Urales*), que ens ha deixat en les seves memòries l'anècdota següent:³¹

«Era yo amigo y compañero de Archs, porque, un año atrás, habían organizado en Sans una velada, y para que tomáramos parte en ella, fuimos invitados mi compañera [Teresa Mañé, Soledad Gustavo] y yo. Como Archs era de la comisión organizadora, y como todo acto y fiesta se celebraba lo más económica y familiarmente posible, aquella noche dormimos en casa de Archs y en la misma cama del matrimonio. Por cierto, que teniendo un niño de Archs la costumbre de visitar todos los días a sus padres antes que éstos se levantaran de la cama, al verme a mí en ella incorporado en lugar de su padre, exclamó:

«—Mare, qui és aquest home que dorm amb tu? (...) Creyendo que mi esposa, a quien no había visto, era su madre».

En qualsevol cas, és ben cert que el protagonisme de Manuel Ars ens ve confirmat per noves aparicions públiques que hem pogut continuar rastrejant en la premsa de l'època. Una d'elles va tenir lloc el gener de l'any 1893 i, més enllà del fracàs de la convocatòria de l'acte, ens permet de conèixer diversos elements d'informació realment interessants: les lamentacions del *Pelat* per l'escassa mobilització dels obrers, l'intent d'utilitzar el míting per preparar-se de cara a un «baptisme de sang» i l'escassa fe d'una dirigent anarquista tan significada com Teresa Claramunt en la valentia dels homes assistents a l'acte. Heus aquí un fragment de la crònica del diari:

«Ayer, conforme estaba anunciado, tuvo lugar en la Plaza de Toros, el meeting monstruo orga-

nizado por 37 sociedades obreras. La concurrencia al mismo fué tan escasa, que apenas llegarían a unos 2.000 los congregados en el circo taurino entre hombres y mujeres.

»En el centro del redondel dispúsose un tablado adornado con banderas españolas, suizas y norteamericanas, en el cual tomaron asiento el presidente, señor Archs, el señor Ibáñez en delegación del Gobernador y los oradores.

»Inauguróse el meeting á las nueve y media. El compañero Archs dolíase de la escasa concurrencia y de la falta de solidaridad que se nota entre la clase obrera, siendo más de lamentar la falta de concurrencia si se tiene en cuenta que en Barcelona y su llano existe una masa obrera de más de 500.000 obreros; dijo que el motivo de la celebración del meeting no era otro que tratar de la organización de la clase obrera y de la manera de proporcionar pan para sus hijos y conmemorar con un bautismo de sangre el 93 de Francia. (...).

»Al preguntar el compañero Archs si alguno de los reunidos deseaba hacer uso de la palabra, la compañera Teresa Claramunt pidió la palabra y empezó manifestando que hablaba en representación de una de las secciones de obreras y como á revolucionaria. Como representante de sus compañeras, dijo que se las había convocado para tratar de la organización obrera, ignorando por completo lo relativo al bautismo de sangre; hizo una triste descripción de las penalidades y vejaciones á que está sujeta la clase productora é hizo constar que las asociaciones obreras no eran responsables de lo que hoy hubiera podido suceder en Barcelona á ser la reunión más numerosa. Como á revolucionaria, manifestó sus dudas acerca del éxito de la empresa que se trataba de acometer, puesto que no creía que hubiera entre los allí reunidos, tres hombres de pelo en pecho, y terminó aconsejando que en todos los hogares obreros se posea una hucha, en la cual se deposite un real semanal para la adquisición de un remington, pues así, cuando sea necesario, podrán salir preparados convenientemente á la calle, cuando el caso lo exija, que cree no tardará en venir.

31. Federico Urales, *Mi vida*, Barcelona: Publicaciones de la Revista Blanca, [1932], vol. I, p. 72-75.

»El compañero Archs reasumió [sic] los discursos, lamentándose de que en efecto de la falta de número de concurrentes no se pudiera realizar el objeto para el cual se había convocado el meeting, y terminó encomiando la necesidad de la propaganda y organización para lograr los fines á que todos los obreros deben aspirar, esperando así que en el próximo meeting que se celebre será mayor la concurrencia.

»Todos los oradores fueron muy aplaudidos por la concurrencia, habiendo reinado el más completo orden entre la misma. A las once y cuarto dióse por terminado el meeting».³²

Segons *La Vanguardia* (2 gener 1893), Ars va acabar la seva intervenció amb una confessió de fe anarquista i pronunciant en veu alta els crits de «Salut, Emancipació i Anarquia»...

Just un mes després —el 12 de febrer—, i en una dinàmica de radicalització creixent, Manuel Ars intervindria de bell nou en un altre míting anarquista, aquest cop al teatre Calvo-Vico de la Gran Via i davant unes dues mil persones. L'objecte de l'acte era commemorar el 10 de febrer de 1892, data en què van ser executats els anarquistes de Jerez de la Frontera.³³ Novament el diari republicà *El Diluvio* (13 febrer 1893) ens dóna una crònica extensa de l'acte i, en concret, de la intervenció del *Pelat*:

«Levantóse el compañero Archs y pronunció su discurso, calificando de asesinato jurídico las ejecuciones de los anarquistas de Jerez. Dijo que á la sazón la prensa burguesa desfiguró los hechos ocurridos en

Jerez. Añadió que en la población andaluza no se cometió ningun asesinato, pues solo hubo un muerto debido quizás á una venganza personal.

»Recordó que á raíz de aquellos sucesos de mandaron recursos de todas partes á los anarquistas presos y se lamentó de que hubiese sido detenido, juntamente con dos y mil y pico de pesetas que llevaba, el individuo que partió de Barcelona para auxiliar á los que estaban en la cárcel.

»El detenido, dijo, fué puesto muy pronto en libertad, pero al soltarle quedáronse con las dos mil y pico de pesetas y este dinero no fue devuelto hasta que hubieron transcurrido nueve meses.

»Dijo que para defender los ideales anarquistas no temen estos las prisiones, las horcas y los patíbulo. Somos anarquistas, dijo, porque queremos el bien de la humanidad. Recomendó eficazmente la propaganda anárquica.

Digirió acerbas alusiones á un acaudalado banquero y después deshízose en rudos ataques contra los burgueses, á los que calificó de ladrones y asesinos.

Ocupóse de los sucesos del domingo anterior y sostuvo que no fueron obra de los anarquistas.³⁴ Los promovieron, dijo, otras gentes, y ya sabéis vosotros á quienes me refiero. Llamó infame y vil á toda la prensa de Barcelona, excepción hecha de *El Cronista Barcelonés*, y excitó á que se haga la guerra a todos los periódicos absteniéndose de comprar sus ediciones. Todo por que, según el orador, la prensa no fué veraz al relatar los sucesos en cuestión. (...)

Terminó diciendo que, el día que puedan, harán las paces con los enemigos del anarquismo. (Aplausos)».

Encara tenim constància d'un darrer míting, celebrat aquesta vegada al Circ Equestre de la plaça de Catalunya el dia 13 d'agost d'aquell 1893.

32. *El Diluvio*, 2 gener 1893. Un altra crònica de l'acte a *La Anarquía*, 8 gener 1893.

33. El vespre del dia 8 de gener de 1892, uns cinc o sis centenars de pagesos pràcticament desarmats havien assaltat la ciutat andalusa de Jerez per alliberar uns companys empresonats. La cosa va acabar amb una repressió desmesurada i l'execució de quatre treballadors, convertits en l'imaginari anarquista espanyol en uns «màrtirs de Jerez» semblants als «màrtirs de Chicago» de l'internacionalisme obrer.

34. Ars es referia a uns aldarulls posteriors a la celebració d'un míting dels estudiants liberals al mateix teatre Calvo-Vico feia una setmana. Teresa Claramunt en sortiria amb una condemna de quatre mesos.

Atemptat de Paulí Pallàs contra Martínez Campos, a la Gran Via (*La Campana de Gracia*, 30-9-1893).

Seguint el calendari d'efemèrides anarquistes, l'acte s'havia convocat per commemorar la memòria dels «màrtirs de Chicago» que havien mort el 1887 i celebrar que els que encara restaven acusats a causa d'aquells fets haguessin estat deixats recentment en llibertat. Manuel Ars també va prendre la paraula en aquest míting, seguint un protagonisme en aquesta mena de convocatòries que sens dubte hauria de costar-li molt car quan, ben aviat, s'engegaria la maquinària repressiva policial contra el moviment anarquista, com a conseqüència dels dos atemptats que van tenir lloc a Barcelona en aquella part final del 1893.³⁵

L'ATEMPTAT DE LA GRAN VIA. DETENCIÓ (1893)

En efecte, en aquella dècada final del segle XIX, l'actitud dels governs oligàrquics de l'Espanya de

la Restauració, amb la resposta repressiva a la vaga general del Primer de Maig de 1891 i a la revolta agrària de Jerez, havia anat radicalitzant les postures dels grups anarcocomunistes partidaris de l'acció individual i directa, l'anomenada *propaganda pel fet*. Ja el 1891 havien esclatat quinze artefactes a Barcelona, i el febrer de 1892 un petard col·locat a la plaça Reial havia causat una mort. Però l'autèntic detonant del canvi de situació va produir-se el dia de la Mercè d'aquell 1893. Aprofitant una revista militar, Paulí Pallàs i Latorre, un oficial litògraf nascut accidentalment a Cambrils, va llançar dues bombes *orsini* a la cantonada de la Gran Via i el carrer Muntaner contra el capità general de Catalunya, Arsenio Martínez Campos, que va sortir lleument ferit a la cama de l'atemptat, per bé que va haver-hi un mort i quinze ferits.³⁶

La repressió que es va desencadenar de forma immediata va afectar de ple Manuel Ars i un gran

35. *La Vanguardia* i *El Diluvio*, 14 agost 1893. Segons aquest darrer diari, van assistir al míting del Circ Equestre unes 2.500 persones.

36. Ja ens hem referit a aquest mateix atemptat en els articles anteriors d'aquesta sèrie de retrats, als quals ens remetem també.

nombre de companys seus anarquistes, entre els quals, entre d'altres, els també anoiencs Martí Borràs, Francesc Vilarrubias, Baldomero Oller, Josep Molas, Josep Prat, Josep Riba i Pere Marbà.

De seguida, doncs, i sense fer-se esperar gens, va venir la detenció de Manuel Ars, un home massa significat per ser oblidat per uns agents de l'autoritat que li tenien jurada, entre els quals l'inspector Tresols. Tenim informació precisa de la detenció del *Pelat* per mitjà novament del periodista Cándido Costi, amic de la policia:³⁷

«MANUEL ARCHS. *La captura de este fué una de las más importantes, y así lo debió reconocer el inspector Sr. Tressols, que al ver que no podía evacuar en persona este servicio, por tener que desempeñar otro, lo cedió á su inteligente compañero D. Juan Ibáñez que conocía al reo de referencia, por haber sido presidente de un meeting anarquista (bien tumultuoso por cierto) celebrado en la Plaza de toros [l'acte de l'1 de gener de 1893], viéndose, en dicho acto, la autoridad precisada á llamar al orden repetidas veces á este individuo por los furibundos improperios y amenazas de destrucción que dirigía contra la sociedad.*

«*Más tarde se supo que en este meeting debió haberse dado el grito de ¡Viva la revolución social! á cuyo efecto los congregados iban prevenidos á todo evento, más se contuvieron ante la enérgica actitud y medidas tomadas por las autoridades.*

«*El Sr. Tressols, horas antes de la detención, tuvo confidencias de que la noche anterior al día del atentado estuvo el Archs con dos compañeros, todos íntimos amigos de Pallás, en el café de Lopez de la villa de Sans, los cuales, según pudo también averiguar, se ocultaban en la casa del primero.*

«*Al personarse el inspector que efectuó la detención en domicilio de este anarquista, halló las avenidas de la casa cubiertas por parejas de la Guardia Civil, no obstante lo cual, penetró en él, teniendo*

que vencer la resistencia del reo á entregarse, encontrando como se le había anunciado, á más de este á sus compañeros José Sabat y Juan Carbonell, que fueron detenidos.

«*Al conducirlos al Gobierno notó el Sr. Ibáñez, que el primero ó sea el Manuel Archs, llevaba en la parte posterior del pantalón varias salpicaduras de sangre, dato que hizo notar á sus superiores, viniendo en consecuencia, que esto se debía, á la proximidad en que debió hallarse á las víctimas de la explosión, según se confirmó más tarde en el proceso.*».

Aquesta detenció va esdevenir-se l'endemà de l'atemptat (25 de setembre) i, segons la informació policial filtrada a la premsa barcelonina, a Manuel Ars se li van ocupar «*varias cartas, libros, cápsulas de pistola de varios calibres, un revólver cargado y una caja llena de fulminantes*». Pel que fa als altres dos detinguts que es trobaven rellogats a casa seva, sembla que Josep Sàbat i Ollé ni tan sols pertanyia a cap societat obrera.³⁸ Arrestats inicialment als calabossos del castell de Montjuïc, els presos van ser traslladats a la presó del carrer de la Reina Amàlia el 15 d'octubre, nou dies després de l'afusellament de Paulí Pallàs, que va ser objecte d'un procés sumaríssim liquidat amb una extraordinària rapidesa.

Tot fa pensar que Manuel Ars, un home impulsiu i tal volta un xic irresponsable que ja havia estat arrestat altres vegades, no es va prendre prou seriosament la seva detenció. Ho sabem per un testimoniatge més del seu amic Pere Marbà: «*Però la identificació del grup Pallàs resultà fàcil a la policia per vanitats de paraula no contingudes. Estant detinguts, els suposats còmplices de Pallàs no s'estaven de fer el valent. Un bon amic meu, advocat, m'advertí per si jo pogués fer-los callar, car dintre de poc el jutge militar els obriria instrucció. Jo tenia*

37. C. Costi, *El anarquismo en Barcelona...*, cit., 1894, p. 9 i 12.

38. Així ho assegurava Vicenta Serra, la vídua de Manuel Ars: Felipe Alaiz, «Terrorismo desde arriba...», cit., a *La Calle*, núm. 26, 7 agost 1931, p. 33-34. Informació de la premsa: entre d'altres, *El Diluvio* i *La Vanguardia*, 26 setembre 1893.

amistat amb tots ells, particularment amb Ars (...). Un diumenge vaig anar-los a veure a la presó de Santa [sic] Amàlia. Com que estaven a preferència esdevingué fàcil conversar amb Ars; fer-lo tocar de peus a terra, no gaire, o gens. Estant ben tractats, tant ell com els altres, suposaven que res de greu no els passaria. Quan recordarien els meus consells de prudència seria tard; fets malbé, mal jutjats i afusellats, en conclusió inapelable».³⁹

Malgrat les declaracions de Paulí Pallàs atribuint-se en solitari la seva iniciativa —atribució que va reiterar moltes vegades i de la qual no va desdir-se mai—, van obrir-se unes diligències sumariales contra els seus presumptes «còmplices» en l'atemptat de la Gran Via. Aquesta instrucció, sempre sota jurisdicció militar, va correspondre inicialment al jutge instructor de la capitania general, senyor Obregón i, ben aviat, al tinent coronel Mariano Martínez.

Entre altres actuacions, la instrucció sumarial va implicar en les setmanes següents la tramesa de diversos exhortos a l'ajuntament d'Igualada per demanar antecedents de Manuel Ars i d'un altre igualadí detingut, Francesc Vilarrubias. En el cas del *Pelat*, la resposta de l'alcalde d'Igualada va fer constar la bona conducta del detingut en el temps que havia viscut a la seva vila natal.⁴⁰

39. Testimoni transcrit per J. Ferrer i Farriol, a *Costa amunt...*, p. 65-66. Anys després, el mateix Ferrer explicaria la inconsciència d'Ars amb altres paraules: «(...) Ars era excitable, y en la comisaría queda constancia de que había dicho: "Si no lo hace Pallàs, a lo mejor lo hubiera hecho yo". (...) [Després de la bomba del Liceu] La autoridad no sacaba nada en claro, y ya tenían a seis inocentes en la cárcel. Los torturan, y ellos niegan su culpabilidad. Pero la autoridad quiere escarmentar, quiere sangre. Manuel Ars, indignado, iba diciendo por la celda, ante los guardianes, frente a los jueces: "¡Todavía ha sido poco lo del Liceo, y hay que llegar a la revolución!" Marbà iba a verle disfrazado, y le decía: "Calla, no hables así". Años más tarde me explicaba a mí que el mismo Ars se había puesto la soga al cuello, porque lo fusilaron junto a los otros cinco» (Baltasar Porcel, *La revuelta permanente*, Barcelona: Planeta, 1978, p. 24.).

40. ACAN, AMI, lligall 1894 A. Vegeu també Antoni Dalmau i Ribalta, «Francesc Vilarrubias i Baliu (1849-?)», fuster i serrador», a *Revista d'Igualada*, núm. 27, desembre 2007, p. 10-11.

Mentrestant, i més concretament el dia 7 de novembre, un nou atemptat terrorista, aquest cop en el marc significatiu de la platea del Gran Teatre del Liceu —i que va causar 20 morts i 26 ferits—, exacerbaria encara més el terror de la societat benestant barcelonina i la immediata repressió policial, que de moment es concretaria en una nova batuda massiva i en un mínim de 260 persones detingudes a finals d'any.⁴¹ Aquesta ofensiva es faria a l'empara de la declaració de l'estat de guerra i del reial decret de suspensió de garanties constitucionals a la província de Barcelona que el govern liberal de Práxedes Mateo Sagasta va aprovar immediatament, el 9 de novembre de 1893. Aquesta limitació de drets fonamentals duraria més d'un any, fins al 31 de desembre de 1894.

EL GRUP *BENVENUTO SALUT*

Arran dels atemptats de la Gran Via i del Liceu, van començar a aparèixer en la premsa de l'època diverses informacions interessades —basades sens dubte en fonts policials i judicials— que vinculaven els detinguts, i entre ells Manuel Ars, a un grup d'afinitat anarquista, *Benvenuto Salut*, de trets i composició molt borrosa. En definitiva, i segons aquestes fonts, el grup hauria estat el responsable de maquinari l'execució dels dos atemptats.

Tanmateix, les informacions diferien entre si i en general presenten escassa credibilitat. Per als uns, el cap de «Le Benvenuto Salut» hauria estat Mariano Cerezuela, del qual parlarem més endavant. El grup hauria estat creat el juliol de 1892 i es reunia a casa d'un tal *Natcher*.⁴² Per a d'altres,

41. *Diario de Barcelona*, 29 desembre 1893. Pel març de 1894 ja va parlar-se a la premsa de 415 detinguts...

42. Aquesta és la versió del comissari especial francès a Sant Llorenç de Cerdans (Pirineus Orientals), J. Dagneaux (?), segons el seu *rapport* de 4 gener 1894, Archives Nationales, París, F/7 12725. Es refereix sens dubte al valencià Miquel Nacher Garrigues, que, processat també per l'atemptat del Liceu, moriria —sembla que de mort natural— el 6 de maig de 1894.

en canvi, portaria el nom de «Benvenuto Salvá» i hauria estat fundat per un anarquista italià, sabater d'ofici, Alfredo Baccherini Santini.⁴³ Finalment, les fonts policials asseguraven a través de la premsa que aquest grup s'havia reunit catorze vegades en una cerveseria o «cafetín» del carrer Diputació, 185, local on el seus membres cada nit de reunió pagaven, a més de les consumicions, una quantitat determinada a l'amo de l'establiment en concepte de lloguer. El cas és que el propietari, Ramon Talarn, també va ser detingut i empresonat al creuer *Navarra*, que es va haver d'habilitar aquells dies com a presó, de tants arrestats com hi havia.⁴⁴

Pel que fa a la composició del grup —que es considerava integrat per unes vint-i-cinc persones—, aquells dies van donar-se també noms diferents i dispersos. Alguns mitjans hi incloïen els dels dos responsables directes dels atemptats, Paulí Pallàs i Santiago Salvador. Altres anarquistes detinguts que també hi van ser vinculats per la premsa van ser Mariano Cerezuola, Manuel Ars, Pere Marbà, Josep Codina, Josep Bernat, Jaume Sogas i Domingo Mir.

Tot plegat, però, resulta prou confús i, com hem dit abans, escassament fiable, sobretot si tenim en compte que finalment l'autoria dels dos atemptats apareixeria clarament com el resultat d'actes individuals i no pas com el resultat de conspiracions col·lectives. Això no obstant, i en el consell de guerra de l'abril de 1894 que acabaria enviant Manuel Ars i els seus companys a l'afusellament del castell de Montjuïc, el fiscal, Ernesto García Navarro, sostindria formalment la teoria

43. Aquesta és la versió de Guillermo Núñez de Prado, a *Los dramas del anarquismo*, Barcelona: Maucci, 1904, p. 13, 94. *La Campana de Gracia* del 6 gener 1894 en dóna una versió semblant, però l'anomena Vaccherini i afegeix que va néixer a Liorna. Per a aquest setmanari, els membres del grup eren d'«tots ells de idees exaltadíssimas».

44. *La Vanguardia*, 3 gener 1894. La policia afirmava haver sabut de l'existència del grup d'acció *Benvenuto* gràcies a les declaracions del manyà Josep Codina, a qui, quan encara no s'havia produït la detenció de Santiago Salvador, es va acusar inicialment de ser l'autor de l'atemptat del Liceu.

del complot del grup presumptament encapçalat per Mariano Cerezuola.⁴⁵

SOBRESEÏMENTS INICIALS DELS SUMARIS

Van passar quatre mesos i, a finals d'abril de 1894, el tinent coronel Mariano Martínez va acabar sobreseient el sumari militar instruït per l'atemptat de la Gran Via pel que fa a tretze detinguts, entre els quals els igualadins Manuel Ars i Martí Borràs, i deixant la causa encara oberta per a uns altres en un nombre que no podem precisar exactament. Tanmateix, els que havien quedat lliures del processament no van ser deixats en llibertat, sinó posats a disposició del jutjat del Parc per si calia prosseguir la causa per la via ordinària.⁴⁶

Pocs dies després, el 16 de maig, es va informar que aquella causa militar havia estat sobreseguda de forma definitiva. Així i tot, tampoc aquesta vegada els detinguts no van ser deixats en llibertat, sinó posats altre cop a disposició del governador civil. Pràcticament tots ells ja portaven en aquells moments vuit mesos de presó, d'una manera que s'havia revelat clarament arbitrària.⁴⁷

Simultàniament, però, i com a conseqüència de l'atemptat del Liceu, s'havien obert unes altres diligències sumariales que van anar fent el seu curs de manera paral·lela, aquest cop per la jurisdicció ordinària. Se'n van encarregar, des del mateix dia de l'explosió, primer el jutge del districte de les Drassanes, Felipe Augusto del Corral, i després el jutge especial Rafael García Domènech, president de l'Audiència provincial de Lleida. Aquesta instrucció es va donar per acabada el 9 de febrer de 1894 i la

45. M. Caminal, *El terrorismo en Barcelona...*, cit., p. 79-86.

46. *La Vanguardia*, 22 abril 1894.

47. *La Vanguardia* i *La Publicidad*, 17 maig 1894. Sembla, tanmateix, que Ars no va arribar a ser víctima de tortures en cap moment (vegeu Juan Montseny, *El proceso de un gran crimen*. La Coruña: Tipografía La Gutenberg, 1895, p. 36).

causa va ser elevada a l'Audiència.⁴⁸ Inclou un total de 27 processats, entre els quals l'únic i autèntic autor de l'atemptat, Santiago Salvador i Franch, i els igualadins Manuel Ars i Francesc Vilarrubias. Es dona la circumstància inaudita que aquests dos últims ja estaven detinguts quan va produir-se l'explosió del Liceu, tal com ho explicava i recordava la vídua de Manuel Ars molts anys després:⁴⁹

«*Complicaron a Manuel en el proceso Pallás, como supuesto cómplice de éste; pero no había pruebas ni indicios. (...)*

»—*Querían á todo trance condenarlo a muerte. Estando él preso, a raíz de la explosión del Liceo, me detuvieron a mí. “Mira esta bomba”, díjome un agente. (...)*

»—*¡Qué días aquellos! ¿Dónde estaba tu marido cuando estalló la bomba del Liceo? —insistió el polizonte—. “Vosotros lo sabéis; lo teniais preso, sin saber de qué acusarle” —contesté».*

Finalment, també aquest segon procediment —el del Liceu— va quedar sobresegut per decisió de l'Audiència de data 4 de juny de 1894 i per a tots els inicialment acusats, amb l'excepció de Santiago Salvador i dos presumptes encobridors. La causa va acabar amb una única condemna, a mort, contra Salvador, que seria executat al garrot vil el 21 de novembre de 1894.

OBERTURA D'UN NOU SUMARI PER L'ATEMPTAT DE LA GRAN VIA. CONDEMNÀ A MORT

Llavors va ser quan va produir-se una autèntica aberració jurídica que va posar de manifest la

48. *La Publicidad* i *La Vanguardia*, 13 febrer 1894. Aquest darrer dona detalls de les acusacions concretes que pesarien damunt de cada processat. El sumari constava de 8 peces de 700 folis cada una i el nombre total de folis superava els 5.000.

49. Felipe Alaiz, «Terrorismo desde arriba...», cit., a *La Calle*, núm. 26, 7 agost 1931, p. 33-34.

voluntat de les autoritats governatives i militars de represaliar a fons tot el conjunt del moviment anarquista i oferir un escarment notori davant l'opinió pública barcelonina. Com que ja es veia que aquest segon processament ordinari per l'atemptat del Liceu no permetria la condemna de cap altre processat que no fos Santiago Salvador, es va prendre el determini de reobrir un altre procés per l'atemptat anterior de la Gran Via, aquest cop sotmès a la jurisdicció militar i instruït amb gran rapidesa pel sinistre tinent coronel Enrique Marzo.⁵⁰

La causa va sostenir-se fonamentalment per les acusacions d'un dels detinguts, Mariano Cerezuela, del qual hem parlat en referir-nos al grup *Benvenuto Salut*. Sotmès a diverses i esgarrioses tortures que després denunciaria públicament,⁵¹ va implicar de forma directa els seus altres companys. En concret, i tal com s'explicava en un periòdic anarquista pocs anys després, «*Por la fuerza de estos martirios, Cerezuela declaró, entre otras cosas, incluso el de ser autor del atentado del Liceo, que Archs (...) y varios amigos suyos habían ocultado en el huerto que en Gracia habitaba el anciano Miralles, actualmente preso en el puerto de Santa María, un cajón de bombas. (...) Las bombas no fueron encontradas. Sin embargo, esta declaración tuvo gravísimas consecuencias*».⁵²

En aquesta nova causa els processats van ser deu, entre els quals Manuel Ars i Solanellas i Francesc Vilarrubias i Baliu. El dia 10 d'abril va

50. Com va escriure el periodista Ignasi Bo i Singla (1872-1923), «(...) *Era de creer que hubieran sido puestos en libertad los obreros a los que se detuvo a pretexto de atentado, pero no fue así. Demostróse que más que el castigo de un criminal se buscaba un pretexto para perseguir a los que profesaban determinados ideales.*» (*Montjuich. Notas y recuerdos históricos*. Barcelona: Publicaciones de la Escuela Moderna, 1917, p. 94).

51. Concretament al diari madrileny *El País*. Segons va dir, havia estat víctima d'afusellaments fingits, fuetades i retorçament dels genitals, i només li donaven per menjar pa i bacallà sec, sense gens d'aigua (Ramon Sempau, *Los victimarios*. Barcelona: García y Manent Editores, 1900, p. 279).

52. *Suplemento a La Revista Blanca*, 11 novembre 1899.

fer-se públic el nom dels advocats defensors dels acusats: a Manuel Ars li va correspondre el capità d'artilleria de muntanya Antonio Menacho.⁵³ I el 29 d'abril de 1894 va celebrar-se en secret i a porta tancada el consell de guerra al castell de Montjuïc. La sentència resultant va condemnar a mort **Manuel Ars i Solanellas, Josep Bernat i Simerol, Mariano Cerezuola i Subias, Josep Sàbat i Ollé** —el rellogat que vivia a casa del *Pelat*— i **Jaume Sogas i Martí**; i a cadena perpètua Joan Carbonell i Bages —l'altre rellogat— i Rafael Miralles i Ferrando. Va declarar innocents Domingo Mir i Raurich i l'igualadí Francesc Vilarrubias i Baliu.

Elevada la sentència al Consell Suprem de Guerra i Marina, va ser ratificada, però amb la incorporació de **Josep Codina i Juncà** a la llista dels condemnats a mort i de Mir i Vilarrubias a la de reclusió perpètua. La sentència definitiva va ser dictada el 18 de maig de 1894.⁵⁴

L'EXECUCIÓ DE MANUEL ARS (21 DE MAIG DE 1894). CARTA DE COMIAT AL SEU FILL

La gravetat i les irregularitats de les condemes van motivar algunes peticions d'indult que no van ser escoltades pel consell de ministres, entre les quals les de Francesc Pi i Margall, del diputat Gumersindo de Azcárate en nom de la minoria republicana, de l'alcalde de Barcelona, Josep Collaso i Gil, en nom de diverses societats —la majoria de les quals obreres—, de l'advocat Puig d'Asprer, del bisbe de la diòcesi, etc. Sembla que fins i tot va demanar-lo el governador civil, Ramon Larroca (!), que va rebre una petició en aquest sentit de les famílies dels reus i del diputat republicà Joan Sol i Ortega...⁵⁵

53. *La Vanguardia*, 11 abril 1894.

54. Hem donat altres informacions complementàries sobre el procés, el consell de guerra i les condemes a A. Dalmau, «Francesc Vilarrubias i Baliu...», cit., *Revista d'Igualada*, núm. 27, desembre 2007, p. 11-12.

55. Així ho afirma almenys *La Vanguardia*, 22 maig 1894.

Finalment, l'execució dels sis condemnats a mort va tenir lloc la matinada del dia 21 de maig de 1894, pràcticament a la mateixa hora en què era guillotinat a la *place* de la Roquette de París l'anarquista francès Émile Henry, «*buscando sin duda el gobierno español protegerse contra críticas internacionales*».⁵⁶ Pocs dies abans, el 17 de maig, el *Pelat* havia adreçat al seu fill Ramon una carta serena i lúcida, d'una absoluta coherència personal, que amb els pas dels anys, i coneixent la dramàtica trajectòria que seguiria aquell noi de sis anys —i que explicarem més endavant—, adquiriria un fort dramatisme.⁵⁷

Com no podia ser d'altra manera, l'execució va anar precedida de moments terriblement emotius. Cenyirem el relat d'aquelles hores únicament als fets relatius al nostre biografat, unificant i donant per bones les cròniques que va publicar-ne la premsa, tot i que el governador del castell de Montjuïc, el general Pelai Fontsaré, seguint ordres terminants del capità general, Valerià Weyler, va impedir l'entrada al recinte de ningú que no fos parent pròxim dels reus o membre de les congregacions de la Pau i Caritat i dels Desemparats.⁵⁸

Les primeres hores de la vigília, 20 de maig, diumenge, van ser ennuvolades i grises. A partir de dos quarts de 5 de la matinada, el jutge instructor de la causa, Enrique Marzo, va anar cridant un per un els reus per llegir-los la sentència definitiva del Consell Suprem de Guerra i Marina. El tercer de sentir-la va ser Manuel Ars, que havia sortit del calabós taral-larejant una cançó anarquista. Va

56. Així ho afirma amb raó José Alvarez Junco, *El emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*. Madrid: Alianza Editorial, 1990, p. 38. Henry llançaria abans de morir un crit semblant al de Manuel Ars: «*Courage, camarades, vive l'anarchie!*».

57. Vegeu l'annex I.

58. Premsa de Barcelona (20-27 maig 1894). Vegeu també el resum *Fusilamiento de los anarquistas complicados en los sucesos de la Granvia*, full informatiu de dimensions 64,5 x 43,5 cm. [Barcelona?]: Tipografía La Popular, Santa Margarita, 8, s.d. [maig 1894]. N'hi ha un exemplar a la Biblioteca Central d'Igualada.

FUSILAMIENTO DE LOS ANARQUISTAS

Mariano Cerezoela
Jaime Sogas Martí
Manuel Archs (Pelat)

José Bernat Cirerol
José Sabat
José Codina Junca

COMPLICADOS EN LOS SUCESOS DE LA GRANVÍA

El primer de los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fue el anarquista catalán, de los que se llama Cerezoela y de apellido Cerezoela.

Impresiones

Algunos de los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este último fue el que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

A primera hora

A las tres de la mañana se abrió el fuego de los cañones de la Granvía. Los cañones de la Granvía abrieron fuego a las tres de la mañana.

Letados de la mañana

Los cañones de la Granvía abrieron fuego a las tres de la mañana. Los cañones de la Granvía abrieron fuego a las tres de la mañana.

Mariano Cerezoela

Este anarquista catalán se llama Cerezoela y de apellido Cerezoela. Este anarquista catalán se llama Cerezoela y de apellido Cerezoela.

El primer de los anarquistas

El primer de los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fue el anarquista catalán, de los que se llama Cerezoela y de apellido Cerezoela.

El primer de los anarquistas

El primer de los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fue el anarquista catalán, de los que se llama Cerezoela y de apellido Cerezoela.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Jaime Sogas

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Manuel Archs (Pelat)

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

José Bernat Cirerol

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

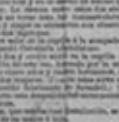
José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

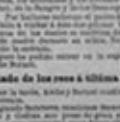
José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

José Codina

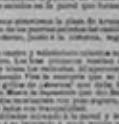
Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

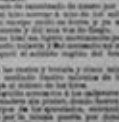
José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

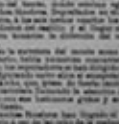
José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

José Codina

Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí. Este anarquista catalán se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

LA EJECUCIÓN

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

Los anarquistas fusilados en los sucesos de la Granvía fueron los que se llama Sogas Martí y Jaime Sogas Martí.

escoltar la lectura amb posat impassible i es va negar a signar-ne la notificació. Després va tornar somrient i amb el cap alt per la plaça d'armes del castell, custodiat per un escamot armat. En entrar a la capella que s'havia disposat per a ell en un dels pavellons —amb un llit davant l'altar—, va demanar que en traguessin el crucifix i ell mateix va girar-lo de cara a la paret. Tot seguit va rebutjar els sacerdots que volien exhortar-lo.

Durant el dia, Ars va mantenir-se força sencer i cap al migdia va menjar sopa, pollastre i llegum. Els primers familiars dels condemnats que van arribar al castell, cap a la 1 del migdia, van ser precisament els del *Pelat*: la seva dona, Vicenta Serra, els seus fillets Ramon i Amor —que encara no havia complert l'any—, els seus germans Ramon i Josep i una cunyada.⁵⁹ Incorporant-se del llit, les primeres paraules de Manuel Ars van ser de tal caràcter que el jutge instructor va advertir-lo que, si continuava amb aquell to, suspendria la visita. Després tots van abraçar-se i acomiadar-se durant uns deu minuts escassos, en un to bastant serè.⁶⁰

La tarda i la nit del dia 20 van continuar sent desavinents i plujosos. Els condemnats van aconseguir dormir algunes estones i, quan es desper-taven, procuraven encoratjar-se els uns als altres. Tots van continuar negant-se a rebre els auxilis espirituals, excepte Jaume Sogas, que va confessar i combregar.

A un quart de 5 de la matinada del dia 21 van sortir els reus de les seves capelles, acompanyats d'un escamot armat, dels germans de la Pau i la Caritat i dels sacerdots castrens. En travessar la

plaça d'armes, Ars, vestit amb americana negra, va prorrompre en un gran crit de «*Visca l'anarquia!*», mig confós amb el de Sàbat d'«*Assassins!*» i el de Bernat «*Mori la inquisició!*». Els reus van ser posats de genolls de cara a la paret i amb els ulls tapats en un fossat del segon recinte d'una cinquantena de metres quadrats, al sud-oest del cim, entre el baluard conegut com a *Llengua de Serp* i la *luneta de Mar*. Al seu darrere quedaven els sis escamots de vuit soldats cada un del regiment d'Àsia encarregats de l'execució i, a uns vint metres cap a l'esquerra, separades del quadre per força pública diversa i col·locades en un terraplè exterior del castell, quedaven les poc més de dues-centes persones que havien anat pujant de nit al castell, sota la pluja, per assistir a l'execució.

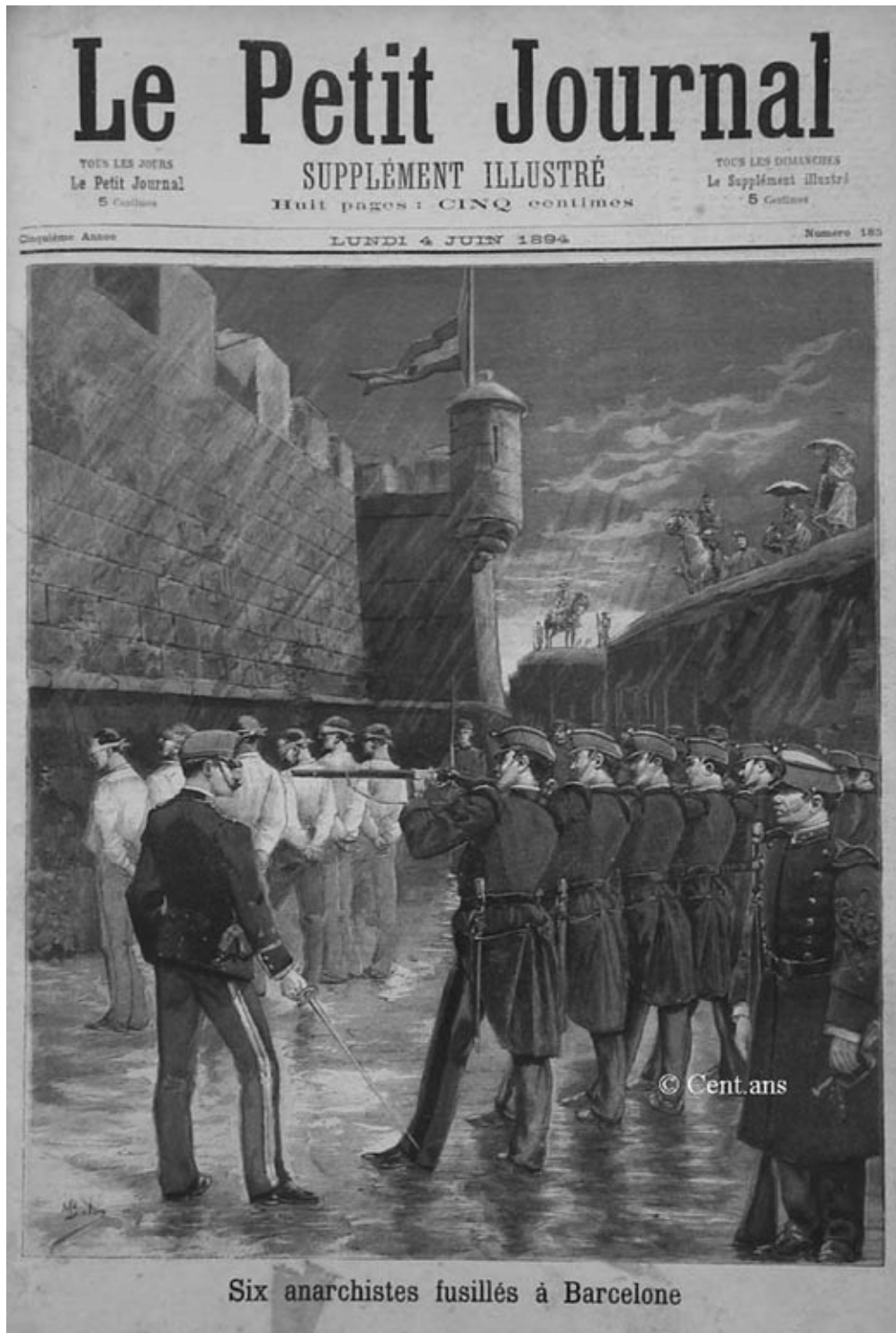
A dos quarts de 5, un sacerdot va començar a recitar el *Credo*. A un senyal de l'oficial, els soldats van fer una descàrrega tancada, una de les gorres dels afusellats va volar enlaire i els sis reus van caure tots morts a l'instant amb l'excepció de Josep Codina, que va haver de rebre un nova descàrrega i encara, l'un rere l'altre, dos trets de gràcia. Immediatament van començar les pràctiques judicials i van atansar-se a l'indret els portadors de sis taüts de fusta blanca sense pintar que els germans dels Desemparats es van encarregar de transportar finalment, cap a les 6 de la matinada i escortats per forces de la guàrdia civil i de la policia, fins al «cementiri nou del Sud-Oest», és a dir, de Montjuïc. Manuel Ars va ser enterrat al cementiri civil, en un nínxol particular. Mentrestant, tant per la carretera de la muntanya com per la del cementiri transitaven molts espectadors, un dels quals cridava poderosament l'atenció de tothom de tant que gemegava i que plorava: era un dels germans de Manuel Ars...

ELS ECOS

Ja en la mateixa època de les execucions, va estendre's la consciència generalitzada al voltant

59. La premsa igualadina va recollir el pas per la vila en un d'aquells dies de l'esposa de Manuel Ars (vegeu *La Semana de Igualada*, 20 maig 1894).

60. Segons un setmanari francès que va enviar un correspon-sal a cobrir la informació, les paraules d'Ars haurien estat les següents (traduïm): «*Aquí teniu la vostra obra, canalles, una família a la misèria... ¿Que potser sóc jo qui va llançar la bomba? ¿No n'hi havia prou amb la presó? ¿Voleu sang, oi? Assassins!*» (*Le Journal Illustré*, núm. 22, 3 juny 1894).

Reconstrucció imaginària de l'afusellament
a *Le Petit Journal*, 4 de juny de 1894.

de l'arbitrarietat de la causa seguida contra els sis anarquistes executats a Montjuïc i, per tant, de la seva mort. Ho deia, esclar, la viuda de Manuel Ars, quan ho recordava tres dècades després: «*¡Lo mataron por sus ideas! Delante del piquete rogó en alta voz que se encargara alguien de llevar las cartas a los hijos. ¡Todas las manos temblaban menos las suyas! Ninguna se tendió hacia él para recoger aquellos papeles; ninguna más que las del jefe del piquete, que las arrebató, como con una garra, de las manos de Manuel. Un minuto después caía en el recinto maldito de Montjuich, después de recomendar a los soldados que apuntaran bien*». ⁶¹ Ho deien —i també sembla lògic— els mateixos anarquistes, com ara Joan Montseny quan afirmava: «*Este compañero tan activo y tan valiente [Ars] (...) fué fusilado. Su actitud enérgica y su oratoria tenían atemorizada á la burguesía barcelonesa y he ahí su delito*». ⁶² Però també ho afirmava gent ben allunyada de les idees àcrates, com ara el prestigiós advocat Amadeu Hurtado: ⁶³

«... Aquests atemptats, amb l'acció repressiva que va seguir-los, produïen una doble pertorbació en els esperits, igualment perillosa. Per una part, la ciutat es creia desemparada enfront dels crims terroristes per la impotència dels encarregats de defensar-la, que no disposaven més que d'una organització rudimentària de policia judicial, inadequada a la gravetat del moment, i per altra part, la població obrera es creia amenaçada en bloc per aquella organització policíaca deficiente que anava a cegues, sense més guia que unes vagues sospites incontrolades, a cercar el rastre de complots imprecisos o imaginaris.

[...] Casualment jo havia intervingut en un dels processos militars seguits amb motiu de l'atemptat

de Pallàs perquè una de les defenses havia correspost d'ofici a un capità d'infanteria client del bufet d'Odó Martí, on treballava, i se m'havia encarregat la feina d'assessorar-lo. L'estudi a fons d'aquell procés em va convèncer que la policia judicial no havia posat el tribunal en el camí de la justícia, i tenia dubtes molt vehements sobre la suposada culpabilitat d'algun dels condemnats que pagava amb la vida les deficiències de tots.»

Entre les evocacions posteriors, cal ressenyar encara unes paraules de Teresa Claramunt, que pocs anys després va anar a parar al mateix calabós dels seus companys afusellats: ⁶⁴ «(...) Otra impresión muy dolorosa fue para mí el verme encerrada en aquel tétrico lugar [la capella del castell de Montjuïc], donde pasaron su última noche los desgraciados seres sobre cuyos cuerpos pesa aquella fatal sentencia. Al pie de mi cama pude leer las firmas de mis compañeros de ideas, Archs y Sabat. Detrás de una puerta y escritas con lápiz, había algunas líneas firmadas por [Josep Bernat i] Sírerol; al extremo de otro cuartito, también estaba impreso en la pared, al parecer con un vidrio, un ¡viva la vida! ¡viva la anarquía! En los primeros días de estar encerrada en aquel calabozo lloré mucho; y no era el miedo el causante de mis lágrimas, sino el recuerdo de mis malogrados compañeros, asesinados vilmente en los fosos de la maldita fortaleza».

Diguem finalment que l'historiador Jaume Vicens Vives, en el seu conegut llibre *Industrials i polítics* (1958), va saber descriure amb justesa i amb molt poques paraules la profunda tragèdia de l'anarquista igualadí: «*Manuel Archs (...) pagava la seva acció al davant de les masses del tèxtil més que una suposada intervenció en l'atemptat [contra Martínez Campos]*». ⁶⁵

61. Felipe Alaiz, «Terrorismo desde arriba...», cit., a *La Calle*, núm. 26, 7 agost 1931, p. 33-34.

62. Juan Montseny, *El proceso...*, p. 36.

63. Amadeu Hurtado: *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps*. Barcelona: Edicions Ariel, 1969, 2ª ed. p. 28-30.

64. Ramon Sempau, *Los victimarios*. Barcelona: García y Manent Editores, 1900, p. 385.

65. Jaume Vicens i Vives i Montserrat Llorens, *Industrials i polítics (segle XIX)*, Barcelona: Ed. Vicens-Vives, 1958, p. 168.

ELS GERMANS DE MANUEL ARS

Sabem que el Pelat tenia dos germans i hem vist com un d'ells, Ramon, havia passat de l'ideari carlista de la seva tendra joventut a l'anarquisme. Però també tenim notícies del germà més petit, Josep Ars i Solanellas, nascut el 1866, cuiner de professió i, segons un informe policial francès, «*grand, gros, barbe noire, porte habituellement une blouse*». ⁶⁶

Passats dos anys de l'afusellament del seu germà, tant Ramon com Josep Ars van ser arrestats pocs dies després de l'atemptat del carrer de Canvis Nous, del 7 de juny de 1896. Ramon va ser processat. Josep va ser retingut arbitràriament —com tants i tants sospitosos d'anarquisme— durant una pila de mesos a la presó de Barcelona com a detingut governatiu i sense formació de causa, probablement pel simple fet de ser germà del Pelat i compartir les seves idees. ⁶⁷

Així, el 7 de març de 1897, Josep Ars i Solanellas va ser un dels signants d'una carta de queixa i denúncia de la situació dels presos del castell de Montjuïc. ⁶⁸ Finalment va ser deixat en llibertat el 6 de maig de 1897, just dos dies després que cinc anarquistes més fossin també afusellats, en aquest cas acusats de l'esmentada explosió del carrer de Canvis Nous. ⁶⁹

66. *Rapport* 31 maig 1897. Préfecture de la Police de Paris, *Rapports des Renseignements Généraux* B-A 1511.

67. Una notícia de *La Vanguardia* del 27 juliol 1896 informa que Josep Ars, a l'hora del passeig dels presos de Montjuïc, havia resultat ferit amb una contusió al cap com a conseqüència d'una juguesca amb Josep Puig per veure quin dels dos saltava més enlaire: «... *Al efectuar ambos el salto á un tiempo, chocaron sus cabezas...*», precisa el diari...

68. Aquesta carta figura transcrita en francès a Fernando Tarrida del Màrmol, *Les Inquisiteurs d'Espagne. Montjuich, Cuba, Philippines*. París: P.-V. Stock, éditeur, 1897, p. 159-162. També signaven la carta els germans igualadins Valeri i Ramon Just i Albi.

69. La llista dels presos governatius deixats anar figura a la premsa barcelonina del 9 i 10 maig 1897. En aquesta llista s'hi troba igualment Josep Bassas i Vallès, un altre igualadí —nascut el 27 desembre 1841— que, en aquest cas, era a la presó pública del carrer de la Reina Amàlia.

Pel que fa a Ramon Ars i Solanellas, va ser un dels 112 signants d'un llarg escrit adreçat el 8 d'octubre de 1897 al president del consell de ministres per demanar la seva llibertat. ⁷⁰ Finalment, també ell va ser deixat anar juntament amb uns altres 54, el dia 1 de novembre de 1897, un any i mig després d'haver estat detingut. ⁷¹

No van acabar pas aquí les trifulgues dels germans Ars, que en tot cas és ben clar que van mantenir-se fidels a les seves idees llibertàries. Concretament, el dia 26 d'octubre de 1901, el setmanari *El Productor* publicava la notícia següent:

«*La prensa de esta capital ha dado cuenta de las detenciones verificadas durante la madrugada del martes [22 d'octubre] (...). Los detenidos, entre los cuales se encuentran los hermanos Archs y nuestro querido amigo Antonio Gurri, fueron arrancados de sus hogares á las tres de la madrugada y conducidos á los calabocillos del juzgado donde continúan á la hora que escribimos estas líneas, por suponérseles autores de las heridas que recibió el polizonte Todolí, en los sucesos que ocurrieron en esta ciudad durante la manifestación que se celebró para conmemorar el aniversario de la Revolución de Septiembre (...). En cuanto supimos la detención de nuestros compañeros nos ofrecimos en rebatir los cargos que pesan sobre los detenidos, pues podemos probar que todo obedece á una miserable venganza policiaca*».

Una setmana després, el mateix setmanari informava del següent: «*Después de tres días de injustificada intención fueron puestos en libertad, nuestro querido amigo Antonio Gurri, los hermanos Archs y Manuel Lacal, complicados en el proceso que se sigue en el Juzgado del Parque por los sucesos del 29 de Septiembre. Parece que al bravo Tresols no le satisface mucho esta solución dada por el juzgado respectivo (...)*».

70. Reproduït íntegrament a *El Noticiero Universal*, 12 octubre 1897, i publicat en francès a Fernando Tarrida del Màrmol, «*Autour de Montjuich*», a *La Revue Blanche*, tom XIV, 1897.

71. *La Publicidad* i *La Vanguardia*, 2 novembre 1897.

I així en perdem el rastre. Diguem encara que l'historiador anarquista Francisco Olaya Morales ens aporta dues dades més relatives a Josep Ars i Solanellas, però de difícil comprovació: que havia estat sergent a la Legió —¿potser es confon amb Ramon, que havia estat sergent carlí?— i que no pertanyia a cap societat obrera —dada que sembla contradir-se amb l'informe francès al·ludit abans, que parla d'un «*Anarchiste convaincu*», i amb les notícies posteriors...⁷²

RAMON (1887-1921), EL FILL DE MANUEL ARS

Ja només ens resta, per cloure aquesta biografia, una menció al fill del *Pelat*, Ramon Ars i Serra. És aquell nen de quatre o cinc anys que havia vist Joan Montseny dormint al llit dels seus pares, aquell mateix infant de sis o set anys que es va anar a acomiadar del seu pare al castell de Montjuïc i que va ser el destinatari d'una carta on Manuel Ars l'emplaçava a abraçar lliurement la causa anarquista, per «*emancipar el món de tant d'antagonisme imperant i de tantes injustícies com hi regnen*».

Ramon Ars i Serra va néixer a Sants l'any 1887.⁷³ Traumatitzat sens dubte per la mort del seu pare, es va caracteritzar sempre pel radicalisme de les seves posicions i per una actitud violenta enfront de les agressions de la patronal i dels governs. Treballador del ram metal·lúrgic, ja hi ha constància del seu activisme des de 1908, a Solidaritat Obrera i després a la CNT. El 1910, essent secretari de la Unió Metal·lúrgica, va ser acusat

de ferir greument el gerent de la Maquinista Terrestre y Marítima, arran de la vaga del metall. Processat i absolt el 1911, l'any següent va exiliar-se temporalment a França, primer a Lió i després a París. De retorn a Barcelona, el 1919 es va convertir novament en l'ànima del sindicat metal·lúrgic i en un agent activíssim contra patrons i polítics, la qual cosa li va reportar inicialment, en plena època del pistolisme, detencions i tortures policials. La policia el responsabilitzava, entre altres malifetes, de l'atemptat contra el cap de la patronal, Fèlix Graupera, el 5 de gener de 1920; d'un altre atemptat al carrer de Ponent contra Jaume Pujol, un membre del Sometent (30 d'octubre de 1920); de la preparació de la mort de l'inspector Antonio Espejo al carrer Ample (19 de gener de 1921); i de la iniciativa i la planificació de l'atemptat mortal contra el president del govern Eduardo Dato del 8 de març de 1921.⁷⁴

Ramon Ars, principal responsable dels anomenats grups d'autodefensa confederals i convertit en l'enemic número u de la policia i dels pistolers del Sindicat Lliure, va tenir un final terriblement tràgic. Detingut aquell mateix 1921 a causa d'una delació, va morir el 27 de juny i el seu cadàver va aparèixer al carrer de Vila i Vilà amb el cos clivellat de bales, ferit d'arma blanca i completament desfigurat.⁷⁵

Quasi trenta anys després de la mort de Manuel Ars, àlies el *Pelat*, el nínxol on estava enterrat al cementiri de Montjuïc va ser obert de nou per enterrar-hi el seu fill, mort igualment de manera violenta...⁷⁶

72. *Historia del movimiento obrero español. Siglo XIX*. Madrid: Nossa y J. Editores, S.L. «Madre Tierra», 1994, p. 838.

73. Dades biogràfiques de Ramon Ars i Serra (sempre anomenat *Archs*) a M. Aisa, «Los Archs. Dos generaciones y un mismo ideal», cit., revista *Orto*; M. Íñiguez, *Esbozo...*, cit., p. 50; M. T. Martínez de Sas i P. Pagès, *Diccionario biográfico...*, cit., p. 108-109; i Abel Rebollo, «Dos generaciones: Paulí Pallàs i Latorre (1862-1893) y Ramón Archs (1887-1921)», a DD.AA., *La Barcelona rebelde. Guía de una ciudad silenciada*, Barcelona: Octaedro, 2004, p. 276-277.

74. La germana de Ramon, Amor Ars, implicada en els grups d'acció, va haver de fugir, i sembla que va ser ella l'encarregada de passar a França Lluís Nicolau, un dels assassins de Dato.

75. En paraules d'Abel Rebollo, «... fue sometido a brutales torturas antes de ser asesinado: su cuerpo estaba lleno de cortes y pinchazos y tenía cortado el pene. Se decía que el mismo comisario [Miguel] Arlegui se jactaba de haberse entretenido pinchándole los testículos con la punta de un cuchillo» («Dos generaciones...», a *La Barcelona rebelde...*, cit., p. 276-277). En altres fonts la descripció dels turments soferts, tot i que amb variants, és també interminable i esgarriosa.

ANNEX I

**CARTA DE COMIAT DE MANUEL ARS I SOLANELLAS
AL SEU FILL RAMON ARS I SERRA.⁷⁷**

«Querido hijo.

»Lee con atención estas mal trazadas líneas de tu padre. Dentro de poco no seré más que lo que era antes de nacer: materia, polvo, gases, nada. Saldaré la cuenta que tengo pendiente con la Naturaleza desde el día que nació. Habrá, sí, la particularidad de que no sea la Naturaleza quien me quite la vida que ella me dio. Me la quitan las preocupaciones y las infamias de los hombres, la astucia y crueldad de la infame burguesía que, no contenta con haber explotado hasta hoy mis fuerzas físicas, de haber intentado más de una vez inutilizarme moralmente, trata de acabar ahora en absoluto con mi “yo”. La burguesía de Barcelona ha intentado varias veces concluir conmigo; pero como el carácter de tu padre no se rompe ni se dobla, ha inventado una trama indigna contra mí, valiéndose de tormentos inquisitoriales, para hacer declarar lo que se ha querido a infelices obreros. Hijo mío, con nosotros se ha usado un procedimiento absurdo; tan absurdo, que no se atrevieron a juzgarnos en presencia del público como lo hacen los Tribunales cuando creen que la razón está de su parte. Se constituyó el consejo sin aviso previo; sin permitir la entrada a nadie. Con nosotros se va á cometer un asesinato.

»Sabe, también, que tu padre morirá contento, convencido de que si en vida ha puesto sus facultades en defensa de una idea grande y justa, su muerte y la de sus compañeros servirá para

hacer patentes los crímenes que las autoridades cometen á espaldas de la ley.

»Puede que mañana alguien te diga que tu padre fué un criminal y hasta puede haber quien me califique de loco. Diles y diles en voz alta que fué inocente del crimen que se le imputó; que se me mató por ser anarquista y propagar una idea que creo noble y justa, sin que nadie se me haya presentado á demostrar lo contrario, á pesar de que siempre admití controversia.

»Á los que digan que fué un loco, diles que locos han sido todos los defensores de las ideas modernas y de las primeras teorías científicas que después el tiempo ha admitido como verdades inconcusas.

»Al mismo tiempo te suplico estudies la idea anarquista, cuando para ello tengas conocimiento. Compárala con las otras y creo te convencerás que son las que están llamadas á emancipar al mundo de tanto antagonismo imperante y de tantas injusticias como reinan.

»Las ideas anarquistas tienen por base la libertad y el amor, dejando á disposición de todos los individuos todo cuanto la Naturaleza produzca y todo cuanto la inteligencia humana fabrique.

»Una vez comprendan los hombres nuestras justas doctrinas, se apresurarán á implantarlas como medio de regeneración humana y como premio a tantos siglos de sufrimiento.

»Así lo comprenderás tú y espero no te amilane el fin de tu padre; antes al contrario, que te sirva de estímulo y de móvil para difundir, por todas partes, los principios a los cuales ofrezco mi vida como antes les ofrecí mi escasa inteligencia. Muere como tu padre, si es preciso, pero sé útil á tus semejantes y pon tu grano de arena á la obra de la emancipación del proletariado.

»Te encargo también veles constantemente por tu hermana, dándole toda la instrucción que te sea posible, apartándola, principalmente, del fanatismo religioso, por ser el obstáculo mayor que se opone al progreso.

»Con ayuda de vuestra madre querida, haz de tu hermana una mujer útil á la humanidad y que

76. Federica Montseny, “Noviembre en Montjuich: Tumbas”, *Espoir*, Toulouse, 27 novembre 1966.

77. Transcripció extreta de Federico Urales, *Mi vida*, Barcelona: Publicaciones de la Revista Blanca, [1932], vol. I, p. 75-76. Quasi completa figura també a Diego Abad de Santillán, *Contribución a la historia del movimiento obrero español*. Puebla, Mèxic: Editorial Cajica, 1965, p. 435-436.

con el tiempo sea hoy buena hija y buena hermana,
mañana buena compañera y buena madre.

»Muero convencido de que así lo harás, como
muero convencido de que siempre cumplí con
mi deber.

»¡Viva la humanidad libre!

»¡Viva el Progreso!

»¡Hurra por la Anarquía!»

Tu padre.

»Castillo de Montjuich, a 17 de mayo de 1894.»

ANTONI DALMAU I RIBALTA (Igalada, 1951). Fundador i director de la *Revista d'Igalada*, segona època, ha ocupat diversos càrrecs institucionals. Ha publicat una quinzena de llibres, el darrer dels quals *El cas Rull. Viure del terror a la Ciutat de les Bombes (1901-1908)*.

Manuel Ars (*Suplemento a La Revista Blanca*, 19-5-1900).